

ПАУЗА КОЛИВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ

Вікторія КОЧУБЕЙ (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей використання паузи коливання як прояву просодичної інтерференції в англійському мовленні українців.

Ключові слова: пауза коливання (гезитації), розташування вокалізованих пауз, експоненти пауз коливання, паузальна поведінка, англійське мовлення з вимовним акцентом.

The article is dedicated to finding out the peculiarities of using hesitation pauses as a sign of prosodic interference in the English speech of Ukrainians.

Key words: hesitation pause, placement of filled pauses, exponents of hesitation pauses, pausal behaviour, English speech with foreign accent.

Успішність чи неуспішність комунікації, її результат залежать від багатьох умов: комунікативної компетенції учасників спілкування, характеру міжособистісних стосунків між ними, дотримання основних законів спілкування, контексту, ситуації тощо. Необхідною умовою успішного передавання та сприйняття інформації є знання й оперування обома учасниками спілкування спільним кодом як засобом комунікації. Недостатній рівень володіння мовним кодом адресантом чи адресатом призводить до комунікативних збоїв та девіацій, які негативно позначаються на ефективності спілкування. Перебіг міжмовного спілкування безпосередньо залежить від ступеня вимовного акценту, який викликаний інтерференцією мовленнєвих навичок рідної мови та охоплює як сегментний, так і просодичний рівень, компонентами якого є темп мовлення та паузація.

Метою цієї статті є виявлення особливостей реалізації паузи коливання як прояву мовленнєвої (просодичної) інтерференції в англійському мовленні українців. Досягнення мети вимагає розв'язання таких завдань, як визначення понять мовленнєвої паузи та паузи коливання, виокремлення видів та з'ясування функцій пауз, висвітлення перцептивних рис актуалізації цього лінгвістичного феномена в англійському мовленні з вимовним акцентом.

Під паузою традиційно розуміють зупинку (затримку, розрив) звучання, протягом якої органи мовлення не артикують і яка розриває мовленнєвий потік [4: 314].

Фонетично розрізняють артикуляційну, акустичну та перцептивну (психологічну) паузи [9: 329]. Артикуляційна пауза представляє собою тимчасове припинення артикуляції на стику слів чи груп слів в усному мовленні. Акустична пауза, яка позначає фрагмент звукового сигналу, де відсутні звукові коливання, фізіологічно може співпадати з артикуляційною паузою. Відтак з позицій акустики пауза розглядається як перерив в мовленнєвому континуумі, що фіксується падінням середнього звукового тиску до нуля [7: 190]. Розрив плавності, неперервності усного мовлення, який сприймається аудитивно, має назву перцептивної (психологічної) паузи [9: 329]. Крім пауз, які співвідносяться зі смисловим членуванням, підготовленому і в більшій мірі непідготовленому мовленню властиві паузи коливання, які можуть виникати в будь-якому місці висловлювання та відображають коливання чи перебудови в процесі створення тексту.

В лінгвістичній літературі терміном «пауза» часто позначають два різні поняття: перерив у фонації та межу інтонаційного членування [5]. Пауза як межа членування є певною мірою граматичним явищем, що відбиває синтаксичну будову тексту. При цьому фонетична реалізація такої паузи варіює і відбувається або за допомогою зміни тону на межі двох фраз без реальної зупинки звучання або шляхом одночасної зміни тону та перериву звучання. Такі паузи отримали назву граматичних, або синтаксичних (Н.Д.Светозарова, Г.Б.Ларченко, О.Ф.Кривнова, Г.Н.Іванова-Лук'янова).

Місце граматичних пауз зумовлено впливом трьох чинників: 1) синтаксичного (прагнення мовленнєвого відрізка зберегти синтаксичну оформленість), 2) семантичного (виділення групи слів у фразу зумовлено смисловою значимістю), 3) фонетичного (розмір відрізка мовлення) [5]. Граматичні паузи стилістично нейтральні. Інші види пауз, які з'являються всередині синтагм, стилістично забарвлені, вони можуть бути непередбачуваними (паузи коливання) та паузами, які утворюються свідомо (психологічні й дикторські паузи) [5].

Паузація, яка являє собою делімітацію мовленнєвого континууму на фізично зручні для вимови або семантично обумовлені групи [7: 189], викликана низкою чинників, серед яких виділяють стилістичні, когнітивні та фізіологічні, синтаксичні й семантичні [5], психолінгвістичні чинники [1].

Психолінгвістична класифікація мовленнєвих пауз ґрунтується на принципі узгодженості комунікативного наміру мовця з дією мовних законів [1]. Згідно цього принципу всі мовленнєві паузи поділяються на обов'язкові, що присутні в будь-якому висловлюванні, та необов'язкові, поява яких залежить від мовця. Обов'язкові паузи в свою чергу можуть бути мовними, які спричинені основними мовними законами, та немовними, зумовленими законами певної мови. Необов'язкові паузи залежно від довільності їх появи

поділяються на навмисні / передбачувані (ситуативні та психологічні) і ненавмисні / непередбачувані (паузи коливання).

Г.В. Міхасенко [6: 19] виділяє три види мовленнєвих пауз: 1) паузи стику / демаркаційні паузи (*demarcative pauses*), які відокремлюють синтагми, 2) паузи коливання / гезитації (*hesitation pauses*), та 3) прагматичні / емпатичні паузи (*focalization pauses*), функцією яких є виділення певної частини висловлювання та надання їй виразності чи гумористичного ефекту [12].

Виходячи з визначення конститутивної, рекогнітивної та дистинктивної функції паузи в тексті, виділяють паузи структурного членування висловлювання та тентативні [7: 191]. До пауз структурного членування належать три групи пауз: 1) синтаксичні паузи, що реалізують членування висловлювання на синтаксично обумовлені єдності), 2) міжсинтагменні паузи, місце яких визначає мовець залежно від семантики висловлювання, 3) предикуючі паузи, за допомогою котрих здійснюється актуальне членування речення і які сигналізують межу між темою та ремою.

Тентативні паузи в свою чергу охоплюють психологічні (логічні, емпатичні, прагматичні, емоційні) паузи, завдяки яким посилюється ефект мовленнєвої виразності, та паузи гезитації, викликані потребою у пошуку слова або структури [7: 192].

Пауза як поліфункціональне мовленнєве явище може розглядатись з позицій: 1) її місця у фразі чи понадфразовій єдності, 2) її розташування в синтагмі, 3) тривалості, 4) характеру часової заповненості, 5) відношення мовця до висловлення, 6) напряму дії паузи [3: 46].

Наприкінці закінчених смислових одиниць (фраз і понадфразових єдностей) з'являються фінальні паузи, тоді як нефінальні (синтагматичні) паузи виникають всередині фрази та відділяють одну синтагму від іншої. Пауза, яка виникає всередині синтагми, функціонує для виділення певного члена речення. Тривалість паузи залежить від багатьох чинників: від положення паузи у фразі чи тексті, стильової приналежності тексту, індивідуальної манери мовця, складності тексту тощо [3: 47]. На тривалість паузи також впливають розмір смислової одиниці, характер фраз тексту (ступінь володіння мовця текстом, а також індивідуальні особливості мовця), емоційність тексту, характер паузи [3: 48]. Крім того, пауза може завершувати висловлювання або відноситись до наступного висловлювання. За часовою заповненістю паузи можуть бути незаповнені та заповнені. Вибір характеру паузи залежить від індивідуальної манери мовця й емоційної насиченості ситуації [3: 47].

Під час розгляду паузи коливання необхідно чітко розмежовувати поняття «пауза гезитації» («пауза коливання») та «гезитація» («коливання»). Згідно з А.Є. Яковлевим, «гезитація є внутрішнім перебиванням в процесі мовлення, що пов'язане з нездатністю мовця з певних причин продовжувати мовлення» [2: 95]. Термін «коливання» позначає ментальні процеси, які по-різному співвідносяться з ментальним потоком: можуть передувати йому (проспективні процеси), перебігати одночасно або відбуватись після нього (ретроспективні процеси). Коливання не завжди спричинює паузу коливання, яка є непередбаченою зупинкою інформаційного потоку в процесі спілкування, що зумовлено зовнішніми та/або внутрішніми факторами [1].

Пауза коливання суттєво відрізняється від інших видів пауз. Вона може бути заповненою (вокалізованою) як звуками нефонемного характеру, так і висловлюваннями [2: 95]. Пауза коливання триваліша за інші види пауз та має максимально широку дистрибуцію, яка не відповідає синтагматичному членуванню речення. Крім того, паузи коливання непередбачувані, з'являються в мовленні спонтанно. Місця появи пауз коливання відповідають місцям найбільшої невизначеності у послідовності мовленнєвих одиниць [7: 193]. Пауза коливання відрізняється від інших видів пауз також своїм функціональним навантаженням, яке полягає у плануванні та відновленні якості мовлення [2: 96]. Функція обдумування пов'язана з плануванням і відбором лексичних одиниць та граматичних конструкцій [11: 102]. Пауза коливання має різні функції для адресанта й адресата.

Для адресанта пауза коливання відіграє і позитивну, і негативну роль. З одного боку вона виконує комунікативну функцію, дає мовцю час зорієнтуватись в ситуації та спланувати висловлювання, допомагає здійснювати контроль і корекцію мовлення, замаскувати

мовленнєві ускладнення та збентеження. Водночас пауза коливання може негативно впливати на мовця, оскільки вона відволікає його від змісту висловлювання.

З позиції адресата пауза коливання виконує такі функції: 1) надає додатковий час для осмислення інформації та подальшого планування своїх дій, дозволяє визначити функціональний стиль висловлювання, допомагає сконцентруватись на нових тематичних об'єктах, 2) ускладнює розуміння висловлювання та дратує слухача, оскільки паузи коливання порушують мовні закони [1:7].

Пауза коливання є комплексним явищем, що зумовлене двома групами факторів, котрі О.А. Александрова розподіляє на дві групи: а) екзогенні, викликані зовнішніми причинами, та б) ендогенні, викликані внутрішніми причинами [2: 97]. Екзогенні чинники охоплюють фактори, викликані ситуацією спілкування або іншими зовнішніми умовами, які не залежать від мовця: поведінка співрозмовника, його вік, стать, статус, тема спілкування, очікування наступного питання, сторонній шум, присутність людей, нетиповий канал спілкування, відсутність часу на обдумування.

Серед ендогенних виділяють загальні та безпосередні чинники. Загальні чинники створюють фон під час діалога, тобто здійснюють постійний вплив. Ці чинники мають фізіологічну, психологічну, соціальну або індивідуальну природу. До безпосередніх чинників, які виникають періодично, належать лінгвістичні та психолінгвістичні чинники. Лінгвістичними є лексико-семантичні, граматичні й орфоепічні чинники.

Паузи коливання мають широку сферу застосування у спонтанному мовленні як рідною, так і іноземною мовами. Експериментально підтверджено, що всі види паузації, притаманні рідній мові, спостерігаються і в мовленні іноземною мовою, тобто в обох мовах відображається схожа паузальна поведінка. Однак у непідготовленому мовленні іноземною (другою) мовою елементи паузації (зокрема, паузи гезитації) зустрічаються частіше порівняно з мовленням рідною мовою [10: 279]. Вважають, що мовці іноземних мов середньо-високого та високого рівнів мовленнєвої компетенції користуються паузами коливання (гезитації) як засобами «забезпечити» додатковий час на роздуми, що дуже важливо при формуванні іншомовних висловлювань [10: 277].

Паузи коливання мають широкий спектр вираження і в мовленні рідною мовою, і в інтерферованому мовленні. Такі паузи можуть бути незаповненими, що утворюють перерив у фонації, та заповненими (вокалізованими) [2: 95]. Заповнені паузи гезитації довші за незаповнені, причому заповнювач такої паузи вокалізується не весь час тривалості заповненої паузи, тобто заповнена пауза гезитації складається з абсолютної паузи та заповнювача [8: 315].

На сьогодні не існує загальної універсальної класифікації пауз коливання як окремого виду паузації. Однак більшість дослідників феномена паузації коливання включають до його складу такі різновиди, як «заповнені» (filled) паузи, автоматизми (automatisms), повторювання (repetitions), самовиправлення та/чи «фальш-старти» (self-corrections and false-starts) [10: 277]. Інколи повторювання, самовиправлення та/чи фальш-старти включають до більш широкого поняття «лабіринти» (mazes).

Ще одним різновидом пауз коливання також вважають асемантичні продовження останнього передпаузального голосного чи сонорного [7: 193].

Експонентами пауз коливання можуть бути: 1) вокалізація, тобто різні звуки нефонемного характеру, 2) затягування звуків, під якими розуміють подовження голосних і приголосних елементів в лексичних одиницях, 3) паузи вербального пошуку, 4) невербальні паузи коливання, заповнені покашлюванням, зітханням, сміхом, прочищенням горла тощо, 5) самоперервані конструкції, котрі охоплюють незакінчені висловлювання, рестарти (повторні початки) та фальшстарти (невдалі початки фраз) [2: 95].

Для встановлення особливостей реалізації пауз коливання в англійському мовленні українців проведено дослідження, експериментальним матеріалом для якого слугували записи спонтанного монологічного мовлення 10 дикторів – носіїв української мови, які володіють англійською мовою на професійному рівні. Відібрані диктори мають високий рівень мовленнєвої компетенції та є носіями залишкового вимовного акценту.

Непідготовлене англійське мовлення українців насичене як паузами структурного членування висловлювання, так і паузами коливання. Серед останніх видів пауз спостерігаємо невокалізовані та вокалізовані (заповнені) паузи, причому вокалізовані паузи значно триваліші за невокалізовані, що відображає загальну мовну тенденцію паузації в англійській та українській мовах.

Заповнені паузи коливання в англійському мовленні українців в основному представлені повторами (*No results can be achieved without efforts ... from his... from his side. Our program ... is... is made up in such a way. But hobby will not... will not include sport activities*) та самоперерваними конструкціями, серед яких переважають фальшстарту, які включають як короткі синтагми (*Some students can be ... can study better*), так і довші вирази (*If they have ... if they don't have to do it now. If you have time... if I have time*). Зустрічаються також і рестарту, метою яких є забезпечення додаткового часу для обдумування свого висловлювання (*that they ... they should be required*).

Паузи вербального пошуку в англійському мовленні українців можна розділити на такі види:

1) підбір правильного орфоепічного варіанта слова і як наслідок самовиправлення (*The students should choose major and minor ... minor subjects*), пошук релевантної лексичної одиниці (*It should be ... this question should be settled or... should be solved... with the help of the Dean's permission*);

2) десемантизовані модальні та ввідні слова або вирази (*so, just, so just, actually, well, probably, personally, for example, at least, somehow, in the way of*);

3) метатекстові коментарі – вставні фрази мовця, які звернені до самого себе або адресата та надають додатковий час для побудови наступної фрази, водночас забезпечуючи контакт зі слухачем (*I think..., I suppose..., You know...*).

Паузи коливання в англійському мовленні дикторів часто заповнені звуками *er... mmm...*, тоді як затягування (подовження голосних чи приголосних у словах) практично не спостерігалось.

Розглянемо паузи коливання з точки зору їх розташування у висловлюванні. Паузи гезитації найчастіше виникають на початку чи в середині фрази [Антипова 1984, с. 64], що й підтвердив аналіз матеріалу нашого дослідження. В англійському мовленні українців паузи гезитації зустрічаються здебільшого після підмета, вираженого іменником чи займенником (*Our program... is... made up in such way. Some students ... claim to be lazy. Personally... I ... stick to the point of view...*), після модальних дієслів (*Students should... choose classes. He is to ... attend classes. The students should... request the Dean...*), після допоміжних дієслів (*Love of the subject will be... developed. If the student is... prepared. And they are... all... aware of this need. Their conscious mind would ... control them*). Паузи коливання виникають після прийменників (*It depends not only upon ... the level of their knowledge; while preparing for ... minor subjects; control in the way of ... rigid requirements*), інколи прийменник виділяється паузами з обох сторін (*He can't concentrate ... upon... some material*), в поодиноких випадках паузами виділяється частка *to* перед дієсловом (*He is ... to... attend classes*). Пауза коливання також зустрічається між іменником та займенником, в основному присвійним, який вживається у функції означення (*over their ... success, of their... knowledge, at the end of each ... course*). В англійському мовленні українських білінгвів з високим рівнем мовленнєвої компетенції паузи коливання часто співпадають з паузами синтагматичного членування речення, розмежовують частини складнопідрядного та складносурядного речення, забезпечуючи мовцю додатковий час для формулювання думки (паузи коливання після *that, and, where*).

Порівнюючи вживання пауз коливання в англійському мовленні носіїв мови та в англійському мовленні українців з високим рівнем мовленнєвої компетенції, можна дійти висновку про схожість експонентів пауз коливання а також про спільні риси розташування таких пауз в мовленні. В мовленні природних носіїв англійської мови паузи коливання вживаються після дієслова-зв'язки, після сполучників *and* та *that*, перед обдумуванням нового повнозначного слова, після смислових дієслів, а також після прийменників та особових займенників [11: 103]. Як показало наше дослідження, англійському мовленню

українців властива подібна тенденція, хоча крім цього в мовленні англоукраїнських білінгвів спостерігаються такі риси просодичної інтерференції, як вживання пауз гезитації перед смисловими дієсловами, між допоміжним або модальним дієсловом і смисловим дієсловом, між займенником та іменником. Крім того, українські мовці схильні виділяти паузами службові частини мови: прийменники та частки.

Коливання є невід'ємною частиною спонтанного мовлення, яка надає мовцю можливість спланувати висловлювання, скорегувати мовлення, забезпечує додатковий час на роздуми. Кількість і розподіл пауз коливання в мовленні залежить від багатьох екзогенних та ендогенних чинників. Незважаючи на той факт, що англійські диктори й українські мовці, які володіють англійською мовою на професійному рівні, мають схожу паузальну поведінку, інтерферованому англійському мовленні притаманні специфічні риси, пов'язані з розташуванням пауз коливання в синтагмі.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення особливостей реалізації інших просодичних компонентів в англійському мовленні українців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова О.А. Речекоммуникативный статус паузы колебания: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. – Великий Новгород, 2004. – 208 с.
2. Александрова О.А., Иваницкий В.В. Пауза колебания – комплексный феномен современной коммуникации // Вестник Новгородского Государственного Университета. – 2003. – №25. – С. 95-100.
3. Антипова А.М. Ритмическая система английской речи: Учеб. пособие для пед. ин-тов. – М.: Высш. шк., 1984. – 119 с.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
5. Глушко Е.В. Паузирование в информационных текстах современной телевизионной речи (На материале новостей российского и британского телевидения): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Пятигорск, 2004. – 175 с.
6. Михасенко Г.В. Функциональный аспект речевых пауз в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Минск, 1986. – 19 с.
7. Петренко І. Функціональні паузи у лекції з дидактичної сфери // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – Вип. 22. – С. 189-198.
8. Петренко І. Акустичні характеристики пауз лекційного дискурсу в дидактичній сфері // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2003. – Вип. 48. – С. 312-319.
9. Русский язык. Энциклопедия / Гл.ред. Ю.Н. Караулов. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – 703 с.
10. Снегір'ова Є.О. Паузи коливання (гезитації) у спонтанному мовленні: конструктив чи деструктив? // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. Збірник наукових праць. – К.: НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов, 2007. – С. 273-282.
11. Фомиченко Л.Г. Speaking clearly. Improving voice and articulation: Фонетический практикум. — Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2002. — 112 с.
12. Gaëlle Ferré Discursive, Prosodic and Gestural Marking of Focalisation Pauses in British English // <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/17/37/36/PDF/2954.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Кочубей – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми фонетики англійської та української мов.